

הפיצוץ ההודי

הסיני חנו

בעלות שחר ה־18 במאי 1974, ביצעה הודו פיצוץ ניסיוני תת־קרקעי של מיתקן גרעיני במדבר דג'יסתאן, הסמוך לגבול פקיסטאן. מומחים העריכו, כי המדובר במטען פלוטוניום בעוצמה של 10–15 קילוטון. הדיו של הפיצוץ פשטו במהרה באסיה ובעולם כולו. לא הועילו ההבהרות המיידיות של ראש ממשלת הודו, הגב' אינדירה גאנדי, ושל יושב־ראש הוועדה לאנרגיה גרעינית סתנה (Sethna), כי הניסוי ההודי נועד לצורכי שלום. שכן הצהרה ברוח זו, המיועדת להפיג חששות טבעיים הנובעים מביצוע ניסוי גרעיני, היתה צפויה מראש. יתר־על־כן, העובדה שהודו עושה כבר היום שימוש באנרגיה גרעינית לצורכי שלום באמצעות תחנות־כוח גרעיניות ומרכזי מחקר אחרים, הבהירה לכל, כי הניסוי הגרעיני נועד למעשה לפתוח דף חדש במגמות הפיתוח הגרעיני בהודו. החששות מפני פיתוח אופציה צבאית־גרעינית בהודו הולכים וגוברים ככל שמתרבים הסימנים לכוונתה של הודו לעסוק בכך.

אף כי עיתויו של הניסוי הודי הפתיע מדינאים במערב ובמזרח־אחת, הרי עצם כושרה של הודו לערוך ניסוי כזה לא הפתיע ביותר. להודו ישנם, זה כמה שנים, הסכמים לשיתוף פעולה בתחום הגרעין עם ארצות־הברית, קנדה, ברית־המועצות, צרפת ובריטניה. ארצות־הברית וקנדה הן שותפות עיקריות במפעלי הכוח הגרעיניים בטרפור (Tarapur) ובראג'סטאן (Rajasthan), וסיפקו להודו חומרי־ביקוע עבור תחנות־הכוח הגרעיניות וכורים אחרים לצורכי מחקר, רפואה, חקלאות ותעשייה במגמה מוצהרת לקיים פיקוח על הנעשה בהודו בחומרים הרדיו־אקטיביים, ברוח האמנה למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני. פיקוח זה היה חמור עד כדי־כך, שהודו נאלצה לא־אחת להביע בפני קנדה את מורת־רוחה על ההגבלות שהטילה על אספקת מים־כבדים עבור תחנת־כוח גרעינית שלישית, הנמצאת בשלבי בניה מתקדמים ליד מדרס. הודו טענה, כי פיתוחה של תחנת־כוח זו מפגר בכארבע שנים אחרי התוכנית המקוריות.

לא נותר, איפוא, אלא לראות את הניסוי ההודי כמיועד בראש ובראשונה לצרכים צבאיים.

ההערכה במערב, כי הודו מפתחת אופציה גרעינית, התפתחה לאחר שסין, שכנתה מצפון, נתנה ביטוי גלוי לכוונותיה, כאשר ביצעה את הניסוי הגרעיני הראשון באוקטובר 1964. התגובות ההודיות לניסוי הסיני לא איחרו לבוא. אינדירה גאנדי, שכיהנה אותה עת כשרת ההסברה, הסבירה שבוע לאחר־מכן, כי „הודו מסוגלת לייצר פצצה גרעינית תוך 18 חודשים. אולם, עלינו להיזהר לא לסטות מעמדתנו ולהמשיך ולעסוק בפיתוח אנרגיה גרעינית לצורכי שלום.“ הדיון הפומבי בנושא זה בהודו ירד מהכותרות לאחר עלייתה של אינדירה גאנדי לשלטון ב־1966, ובעיקר לאחר שהשתררה בהודו „רוח טאשקנט“, אשר בעטיה רווחה אשליה של החזרת השלום והרגיעה לתת־היבשת לשנים רבות. אולם, עם פרסום תוכ־ניתיה של סין, בסוף שנות ה־60, בדבר פיתוח מערכות־שיגור לראשי־חץ גרעיניים ובפרט פיתוח טילי קרקע־קרקע לטווחים ביניבשתיים (ICBM), הועלתה מחדש שאלת עמדתה של הודו כלפי פיתוח עצמאי של נשק גרעיני. יחד עם זאת,

* ראה למשל: Dutt D.S. "India and the Bomb" — Adelphi, Papers No. 30 (London, 1966).

** בדבר פרטים נוספים ראה „מערכות“ מס' 219 עמ' 32–36.

נוכה המשך גידול הפער בסוגיית הנשק האסטרטגי, רמזו פקידים הודים, שהודו עוקבת אחר המתרחש בסין וכי לא תשלם עם גידול הפער ביניהן למידה שתסכן את עתידה של הודו.

בדיעבד, נראה כי הודו העדיפה בכל זאת, משיקולים תקציביים, מדיניים וצבאיים להמתין זמן רב בטרם תממש את כוונותיה.

את עשר השנים מאז הניסוי הגרעיני הסיני הראשון, ניצלה הודו להעמקת המחקר הגרעיני, תוך הצמחתו של דור חדש של מדענים וטכנאים במדעי הגרעין. יתר-על-כן, הודו יצאה נשכרת בכך שבתקופת הביניים, בה נהגה להגדיר עצמה כ"מדינה שוחרת שלום", זכתה לתמיכתם הנרחבת של מדינות וארגונים בינלאומיים בפיתוחם של אנרגיה ומחקר גרעיני לצורכי שלום. גורמים בינלאומיים שונים ראו בהודו מדינה מתפתחת, בעלת צרכים רבים במישור הגרעיני, שלה כוח-אדם מיומן, המסוגל להתמודד עם אתגרי הפיתוח.

התמיהות על הניסוי הגרעיני ההודי גברו לאור השאלות, שהתעוררו לגבי מידת התבונה של ההנהגה ההודית למתן עדיפות לאומית לפיתוח גרעיני ראוותני. הטענה העיקרית נגד תוכנית ניצולה של אנרגיה גרעינית לצרכים צבאיים נוגעת להוצאות הכרוכות בתהליך פיתוחם של ראשי-הנפץ, פיתוח אמצעי שיגור ואיכסונו של הנשק הגרעיני. ברור, כי הודו לא תוכל להסתפק לאורך זמן בראשי-נפץ של פלוטוניום, ותיאלץ במקדם או במאוחר לפתח ראשי-נפץ מימניים. הנתונים הסטטיסטיים הנוגעים לכלכלה ההודית מדגישים ביתר-שאת את חומרת הבעיה מנקודת הראות הכספית. ההכנסה הלאומית השנתית הממוצעת בהודו הגיעה ב-1970 לכ-110 דולר. (לשם השוואה — בישראל הגיעה ההכנסה הלאומית השנתית הממוצעת לנפש בשנת 1972 לכ-1,800 דולר). יתר-על-כן, מתוך כ-560 מיליון תושבי הודו, הכנסתם השנתית של 250 מיליון תושבים — רובם כפריים — מסתכמת בפחות מ-30 דולר. הודו נמשלה מאז ומתמיד בעיני המדינות העשירות לחבית ללא-תחתית. כל סיוע כלכלי וטכני שנתינת לה, תוכניות החומש הכלכליות, "המהפכה הירוקה" — לא הועילו במידה משמעותית לשיפור מצבה הכלכלי. לכל היותר נמנעה, או לפחות נדחתה, שואה כלכלית. ביטוי בולט לקשיים הכלכליים הפוקדים את הודו, ניתן לראות בשביתה הכללית, שהכריזו 1.8 מיליון עובדי הרכבת ברחבי הודו, בדרישה להטבות-שכר מפליגות. הממשלה העדיפה במקרה זה לפעול נגד השובתים בכוח, במעצרים של 20 אלף מחברייהם ומנהיגיהם, ובהם צירת פרלמנט קומוניסטית בעלת זיקה הדוקה למוסקבה.

אחת הסיבות למצבה הכלכלי הקשה של הודו מוסברת בהוצאותיה הצבאיות הכבדות בעשרים השנים האחרונות, בהן נאלצה לעמוד בשלוש מלחמות עם פאקיסטאן, מלחמה עם סין, שנות בצורת תכופות, ולאחרונה זרם הפליטים, שהציף את הודו במהלכו של המרד. במזרח פאקיסטאן (כיום בנגלה-דש).

סיומה של המתחים המדינית והצבאית בתת-היבשת ההודית עם חתימתה של שורת הסכמים בין הודו ופאקיסטאן ובמקביל הכרתה של פאקיסטאן בבנגלה-דש עצמאית, בפברואר השנה, הגבירו את הציפיות לתהליך חדש של עליית מדינות האיזור, והודו בראשן, על דרך-המלך לקראת שיקום כלכלותיהן ורווחת אוכלוסיותיהן.

אופציה צבאית-גרעינית

יש להניח, במידה רבה של ודאות, כי הניסוי הגרעיני ההודי מיועד בעיקרו לפיתוחה של אופציה צבאית-גרעינית. הפיתוח הצבאי של הנשק הגרעיני בהודו עשוי להתמקד בשני תחומים עיקריים:

האחד — הודו עשויה לפתח מה שקרוי נשק גרעיני טקטי, העשוי להתבטא בפיתוחם של מוקשים גרעיניים, אשר יונחו לאורך גבולה עם סין. גבול זה, הנישא לאורך רכסי ההימאליה, מאופיין במספר מוגבל של מעברים אסטרטגיים. חסימתם של מעברים אלה ע"י נקודות-מיקוש גרעיניות עשויה לשבש מהלכים התקפיים קרקעיים של סין. חסרונו של נשק כזה הורגש היטב בהודו במהלכה של המלחמה האחרונה בין שתי מעצמות אסיאתיות אלו ב-1962, כאשר הכוחות ההודיים התקשו לעמוד בפרץ ההתקפות המאסיביות, החוזרות ונשנות, של הסינים.

התחום השני לשימוש אפשרי בפוטנציאל הגרעיני הצבאי בהודו, עשוי להיות בפיתוחם של ראשי-נפץ גרעיניים, מיועדים לשיגור לעבר מטרותיהם במטוסים ובטילים. על-פי הערכות אחרונות מסוגלת הודו להפיק כ-200 ק"ג פלוטוניום בשנה — כמות העשויה להספיק לייצורן של 35 פצצות גרעיניות קטנות. אולם, בתחום פיתוחם של אמצעי שיגור נמצאת הודו במצב של נחיתות. לפי שעה ברשותה רק מספר מצומצם של מפצי-צים (מדגמי "סוחוי-7" ו"מיסטר") המסוגלים לשאת פצצות גרעיניות.

עם הפרסום על ביצוע הניסוי הגרעיני הראשון, נודע על כוונה לשגר בקרוב לוויין הודי ראשון לחלל.

דבר זה מחזק את ההערכות בדבר פיתוחם של מנועים רקטיים רבי-עוצמה בהודו, העשויים לשמש גם מרכיב חיוני בתוכנית פיתוח הפוטנציאל הגרעיני. ראש ממשלת הודו פירסמה לאחרונה כי הלוויין ההודי הראשון ישוגר מתוך תחומי ברה"מ בסיועם של מומחים סובייטים. יש בכך כדי להעיד על סיוע סובייטי אפשרי בתוכנית פיתוח אמצעי השיגור ההודיים לראשי-הנפץ הגרעיניים.

מכל מקום, הודו יכולה לרכז את מאמצי הפיתוח בכל אחת מהדרכים הנזכרות, או אף בשתייהן במקביל. הדבר תלוי בראש ובראשונה בהערכת דרכי הפעולה הצבאיות של האויב הפו-טנציאלי העיקרי של הודו — סין העממית.

מערכת גרעינית עצמאית

חוגי הצבא והממשלה בהודו התומכים בפיתוחה של עוצמה גרעינית, נוטים להמעיט בחומרת המשמעות הכלכלית הנובעת ממתן עדיפות לפיתוחה של מערכת צבאית גרעינית.

גישה זו גורסת, כי פיתוח אופציה גרעינית תאפשר להודו לקמץ במידה רבה בהוצאות ההגנה לפיתוח מערכות-נשק קונבנציונאליות. יתרה מזאת, טוענים חוגים אלה, המלחמה האחרונה בין הודו לבין פאקיסטאן בדצמבר 1971 המחשישה לכל את עליונותה הצבאית של הודו. פאקיסטאן חדלה להוות

איום רציני על הודו, בעיקר כאשר מדובר בפיתוחה של מלחמה המבוססת על מערכות-נשק קונבנציונאליות. לפיכך, גורמים חוגים אלה, יכולה הודו לצמצם כיום באופן משמעותי את תוכניות-הפיתוח הצבאיות, כאשר במקביל יעסקו בפיתוח התחום הגרעיני לשם יצירת איום מתמיד על פאקיסטאן, שידחה כל מחשבות הרפתקניות צבאיות מצידה. משמעותה של ההוצאה הכספית הכרוכה בפיתוחה של מערכת-נשק גרעינית מתבטלת למעשה ומאבדת כל משמעות מהותית בעיניהם של אותם חוגים צבאיים בהודו. טענתם מבוססת על ההנחה, שקיומו של אויב בעל נשק גרעיני הינו נתון קבוע, והודו חייבת לכן לכלכל מעשיה, כמעט בכל מחיר, כדי להבטיח לאורך זמן את בטחונה ומעמדה כמעצמה אזורית.

ההנחה היא, כי בכל מקרה נזקקת הודו ל"מטריה גרעינית", כאשר בידי הנהגתה נתונה ההכרעה בין שתי אופציות: קבלת ערבות הגנתית גרעינית מאחת או משתי מעצמות-העל כנגד התקפה גרעינית סינית או, לחילופין, פיתוח עוצמה גרעינית עצמאית.

יתרונה של הגישה הראשונה נעוץ בעיקר בחיסכון הכספי המשמעותי הנובע ממנו ובבלימתו של תהליך אזורי אפשרי של מירוץ חימוש גרעיני. אולם, מאידך גיסא, רבות הן מגרעותיה.

בראש ובראשונה מוציאה אפשרות כזו מידי ההנהגה ההודית את האפשרות להחליט באופן בלתי-תלוי על אפשרויות השימוש בנשק הגרעיני. אובדן עצמאות ההחלטה מושפע גם מנוכחותם ההכרחית במצב כזה של יחידות צבאיות ומיתקנים שונים של המעצמה המספקת את "המטריה הגרעינית" בתחומיה של הודו.

ברם, מעבר לכך, יוצאים החוגים הצבאיים בהודו מתוך הנחה, כי במקרה של איום גרעיני על הודו, עשויה המעצמה המבטיחה חיפוי גרעיני למצוא עצמה במצב שבו לא תוכל לממש ברגע הקריטי את ערבויותיה אם משום שתהיה מנוטרלת על-ידי יריבה מעצמתית או משיקולים גלובאליים אחרים, כולל חשש מפני התדרדרות לשואה גרעינית כוללת.

שיקולים כבדי-משקל אלה היו בין הגורמים העיקריים להחלטה ההודית לבחור בדרך פיתוחה של מערכת-נשק גרעינית עצמאית, למרות המשמעות הכלכלית הנובעת ממנה.

זאת ועוד. ראשי הצבא בהודו מעריכים, כי פיתוח מערכת נשק גרעינית עצמאית אינו מהווה בהכרח סיכון כלל-עולמי של שואה גרעינית. גישה זו גורסת, כי הודו וסין מהוות תת-מערכת גרעינית בזירה העולמית, שלה משמעויות מקומיות מוגבלות.

דווקא בגלל קיומה של תת-מערכת כזו חייב להתקיים מאזן-אימה-זוטא בין סין לבין הודו, כדי למנוע בטווח הרחוק פער משמעותי ביניהן. בכך תובטח היציבות האזורית (הדבר עשוי לדרבן את הצדדים להגיע להבנה דומה במהותה לזו שאליה שואפות כיום שתי מעצמות-העל בשיחות להגבלת הנשק האסטרטגי...).

אולם, נוסף לשיקולים הכלכליים והצבאיים, הונחתה הממשלה ההודית לא במעט גם על-ידי שיקולים מדיניים.

ראש ממשלת הודו, אינדירה גאנדי, עלתה לשלטון בעקבות מות אביה, ג'. נהרו, ב-1966. מאז היה עליה לעמול קשות כדי לשמור על מעמדה בקרב מפלגתה — מפלגת הקונגרס,

ובהודו כולה. בבחירות שנערכו במאוס 1971 זכתה מפלגתה להצלחות נוספות, ובכך הבטיחה את מעמדה לשש השנים הבאות. אך למרות הצלחותיה חייבת הגב' גאנדי לשאת חן בעיני העם בנושאי הפנים ובנושאי החוץ כאחת.

בנושאי הפנים לא הצליחה ראש הממשלה לעמוד בהבטחות ערב הבחירות ולשפר במידה משמעותית את רמת-החיים של האוכלוסיה. עם זאת פעלה ללא-הרף להפגין תנופה והצלחה בתחומי מדיניות החוץ, בין השאר במגמה לנסות ולשפר מעמדה מבית: —

א. באוגוסט 1971 חתמה ממשלת הודו על ברית ידידות ושיתוף-פעולה עם ברית-המועצות (ברית הדומה ברוב פרטיה לזו שנחתמה חודשים ספורים קודם-לכן בין ברית-המועצות ומצרים).

אף כי חתימת החוזה נתקלה בהתנגדות רבה בין רבים מחברי מפלגתה בקונגרס, משום שראו בו נטישת עמדתה המדינית הבלתי-מזדהה, הרי שלטווח ארוך ראה בו הממשל ההודי הישג בשל היותו מנוף לקידום האינטרסים ההודיים בזירה העולמית ובעיקר כלפי ארצות-הברית וסין.

פירוטיו הראשונים של ההסכם לא איחרו לבוא. במהלך המלחמה בין הודו ופאקיסטאן בדצמבר 1971, מיהרה ברית-המועצות לסייע להודו, בת בריתה, במשלוח רכבת-אווירית נושאת אספקה צבאית חיונית.

ב. בדצמבר 1971 השיגה הודו ניצחון מרשים עם כיבוש מזרח פאקיסטאן וכינונה של בנגלה-דש. שימעו של מבצע צבאי זה נישא על גלי התלהבות בהודו ומחוצה לה. ראו בצבא ההודי משחרר האוכלוסיה המוסלמית של בנגלה-דש מערי-צותם של ראשי השלטון באסלאמאבד. תוצאות המלחמה חישו לכל את עליונותה הצבאית של הודו בתת-היבשת ובכך נסללה הדרך לקראת הסדר מדיני באיזור בתנאים נוחים לממשלת ניו-דלהי.

ג. המשא-ומתן המדיני הממושך בין הודו ופאקיסטאן, שהגיע לשיאו במפגש שנערך בין אינדירה גאנדי וראש ממשלת פאקיסטאן, עלי בוטו, בעיר ההודית סימלה ביולי 72, עמד כולו בסימן עליונותה המדינית והצבאית של הודו.

בסופו של המו"מ, שהיה מלווה בעליות וירידות, הצליחה הודו לעצב את מפת האיזור לשנים רבות על-פי ראות עיניה. הוקמה מדינה ידידותית לה בגבולה הצפון-מזרחי ואילו פאקיסטאן, שכנתה מצפון-מערב, שיצאה כשירה על התחתונה מההתמודדות הצבאית, חרגה מגדר סיכון בטחוני משמעותי עברה.

תגובותיה של פאקיסטאן

נראה עתה, כי הודו נמנעה מלבצע את הניסוי הגרעיני הראשון שלה במהלך המשא-ומתן הממושך עם פאקיסטאן. זאת, מראייתה כי ביצוע הניסוי באותה תקופה עלול היה להעלות על שרטון את הספינה שאותה ניוטטה בעמל רב. ואמנם חתימת ההסכמים האחרונים בין הודו ופאקיסטאן לא הותירה לפאקיסטאן אופציה מעשית והיא נאלצה להסתפק בחירוק שיניים על הניסוי הגרעיני ההודי.

למעשה ראתה פאקיסטאן עצמה נפגעת עיקרית מהתעצמותה

הפתאומית של שכנתה-יריבתה. רק שבועיים קודם-לכן קיים ראש ממשלתה, עלי בוטו, שיחות עם מנהיגי סין, שבמהלכן נדון עתידה של תת-היבשת לאחר הכרתה של פאקיסטאן בבנגלה-דש. נראה, כי סין הבטיחה לפאקיסטאן סיוע וערבויות מחודשות. אולם, הן איבדו הרבה מערכן לאחר שהודו העמידה את שכנתה בפני עובדות חדשות. שר-החוץ הפאקיסטאני, עזיז אחמד, שהה אותה עת בוואשינגטון, לרגל כנס שר-החוץ של ברית המרכז, סאנט'ו.

מבחינה זו, לפחות, שירת הניסוי הגרעיני ההודי את ענייניו משום שהמחיש לעמיתיו לשיחות, ובראשם לעוזר שר-החוץ האמריקאי, את הסכנה החדשה הצומחת בהודו לעתידה ול-בטחונה של יבשת אסיה.

עזיז אחמד אף הצהיר באותה הזדמנות, כי לא נותר לפאקיסטאן, אלא לפנות אל חברותיה הקבועות של מועצת-הביטחון, ובראש וראשונה לארצות-הברית ולסין, כדי לזכות בערבויות מחודשות לנוכח הסכנה הגרעינית החדשה הנשקפת לפאקיסטאן. מאותיה של פאקיסטאן נשמעו גם ב'ז'נבה, שבה מתכנן-סים כעת 25 נציגי מדינות במליאת הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה גרעינית שבחסות האו"ם.

אולם, פרט להשמעת מחאות קולניות עומדות בפני פאקיסטאן שתי דרכי תגובה אפשריות כדי לענות על האתגר שהציבה הודו בפניה: —

ראשית, עשויה פאקיסטאן להחליט על פיתוח מואץ של מערכת-נשק גרעינית, במגמה מוצהרת לבטל את העליונות ההודית הבלעדית בנושא זה. אימוצה של דרך זו, תחייב את פאקיסטאן להשקעות כספיות ומדעיות נרחבות, שספק אם תוכל לעמוד בהן.

כדאי לזכור בהקשר זה, כי מצבה הכלכלי של פאקיסטאן קשה בלא-הכך, הן עקב מלחמותיה ב-25 שנות קיומה, ובעיקר המלחמה האחרונה, שבעקבותיה נאלצה להשקיע רבות בשיקום ובקליטתם של למעלה מ-100 אלף שבויים חוזרים ופליטים, והן עקב אובדן הכנסות שנגרם לה מאיבוד אגפה המזרחי — בבנגלה-דש, ששימשה בעבר כמקור הכנסה לאומי חיוני.

מכל מקום, אם בכל זאת תחליט פאקיסטאן לאמץ לעצמה גישה זו, סביר להניח, שתזכה לתמיכתה המדינית והחומרית של סין המקיימת עימה ברית צבאית. סין אינה חתומה על האמנה הבינלאומית לאי-הפצתו של הנשק הגרעיני (NPT).

שנית, לנוכח הקשיים הצפויים בדרכה של פאקיסטאן להת-עצמות גרעינית עצמאית, ובכל מקרה בשלב ראשון לקראת השגת עצמאות כזו, עשויה פאקיסטאן לפנות בבקשה, ולזכות בהיענות סינית חיובית, למתן ערבות ל"מטריה גרעינית" למקרה של התפתחות צבאית, בה עלולה הודו להביא לידי ביטוי את היתרון האסטרטגי שברשותה. אף כי דרך פעולה פאקיסטאנית זו נראית ריאליית ביותר, הרי שפאקיסטאן ערה גם לעובדה, כי ההיענות הסינית הצפויה, לא תיעשה ללא תמורה מתאימה מצד פאקיסטאן. כפועל יוצא מכך צפויה הרחבת ההשפעה הסינית במרחב.

תגובות סין ויפאן

סין, מצידה, ודאי שאינה רואה בחיוב את התעצמותה הגרעינית של שכנתה מדרום.

תגובת המעצמות

תגובותיהן המיידיות של שתי מעצמות-העל כלפי ההתפתחות החדשה בהודו היו שונות לחלוטין. ברית-המועצות קידמה בברכה את הניסוי, כיוון שראתה בו אות להתפתחות הטכנו-לוגית הרבה, שהושגה על-ידי בעלת בריתה באסיה. בארצות-הברית, לעומת זאת, נשמעה ביקורת קשה כלפי הודו, בעיקר מחמת ההוצאות הכרוכות בפיתוח עוצמה גרעינית עצמאית, שאינן עומדות, לדעת חוגים רבים בארה"ב, בכל יחס למצבה הכלכלי הרופף של הודו. לביקורת זו יש משקל מיוחד עתה, על רקע הדיונים המתנהלים בקונגרס האמריקני לאישור תקציב סיוע החוק. בעקבות השגת הסדר מדיני בתת-היבשת ההודית, ולאות הבעת תמיכה אמריקנית בעידן חדש של שלום בתת-היבשת ההודית, רמזו חוגים אמריקניים על האפשרות, שארצות-הברית תפריש כ-75 מיליון דולר מתקציב סיוע החוץ להודו. אולם, בעקבות הניסוי הגרעיני גברו הקולות התובעים לעיין מחדש בעמדתה של ארצות-הברית, בהביעם חשש, שהודו מנצלת את המשאבים העצמיים לצורכי פיתוח צבאיים, בעוד שמצד שני היא זוכה לתמיכה כלכלית מארצות-הברית. אין ספק, שההנהגה ההודית לקחה גם גורם זה בחשבון שיקר-ליה בעניין פיתוח העוצמה הגרעינית. אולם, כאמור, השיקולים האחרים גברו גם על שיקול זה.

ברם, התגובות הראשונות של שתי מעצמות-העל על הניסוי ההודי אינן משקפות את כל חומרת הבעיה. אין ספק, שהן ארצות-הברית והן ברית-המועצות ייאלצו לתת דעתן עתה למשמעות הרחבה יותר של הפצת הנשק הגרעיני והימצאותו בידיהן של מדינות, שאינן נכללות במעגל או בקבוצת המעצמות המצומצמת כפי שהיה עד כה. הודו לא חתמה עד כה על האמנה לאי הפצתו של הנשק הגרעיני. יש להניח, שהיא ומדינות אחרות, העדיפו שלא לחתום על אמנה זו בדיעה ברורה, שתנאיה של האמנה ימנעו מהן בטווח ארוך חופש החלטה לגבי פיתוח עצמאי של נשק גרעיני.

בעקבות מלחמת-העולם השניה וביחוד לאחר ביצוע ניסוי גרעיני ראשון בברה"מ ב-1949, הבינו שתי מעצמות-העל, כי יש לפעול במשותף כדי שלא להביא, ולו בגלל טעות, לשואה גרעינית חדשה בעולם. לאור גישה זו הסכימו מעצמות-העל לדון במסגרת אר"מ על פירוק החימוש הגרעיני. אולם, משהתברר, כי דיונים אלה עקרים, ובעיקר לאחר שסין פיתחה אף היא אופציה גרעינית עצמאית, העדיפו שתי המעצמות להיכנס ב-1969 לסידרת דיונים מעשיים לשם הגבלה מוסכמת של הנשק האסטרטגי (סאלי"ט).

בכך נתנו שתי מעצמות-העל ביטוי לתפיסתן בדבר הצורך והחובה להקניית עדיפות עליונה לפיקוח משותף, לשם מניעת שימוש בנשק גרעיני על-ידי גורמים בלתי-אחראיים, וכדי לשלול אפשרות של סחטנות וגרירת העולם כולו למערבולת של שואה גרעינית. כל עוד היה הידע רק בידי שלוש מעצמות המערב, ארצות-הברית, בריטניה וצרפת מצד אחד, ובידי ברית-המועצות מצד שני, היה סיכוי שתימצא נוסחה לעצירת

יתר-על-כן, סין נוטה להציג את הניסוי ההודי כחלק ממוזמה סובייטית-הודית, המיועדת להעמיד את סין בפני עובדות חדשות של איום גרעיני משתי חזיתות. שתי חזיתות אלו עלולות, בבוא העת, להיות מתואמות על-ידי פיקוד אחיד, ובכך תוגשם מטרתה המסורתית של ברית-המועצות לכתר את סין מדרום.

אך למרות ראייה זו, לא יצאה סין בקריאות-זעם נגד ההתפתחות החדשה הזאת, כיוון שסין רואה בחיוב את עקרון הימצאותו של נשק גרעיני בידיה של מדינה בכירה בקרב חברות „העולם השלישי“. עמדתה העקרונית של סין גורסת, שיש להוציא מידי שתי מעצמות-העל את המונופולין בתחום הגרעיני. מסיבה זו מתנגדת סין להסכמים הבינלאומיים להגבלת הניסויים הגרעיניים במתכונתם הנוכחית ולהסכם למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני.

סין רואה הסכמים אלה הגשמתו של אינטרס של המעצמות הגרעיניות, הרואות בהם מכשיר להקפאת המצב הקיים של העדיפות הגרעינית שלהן על פני המדינות האחרות, בעיקר „המתפתחות“, שלא הגיעו עדיין לשלב של פיתוח עוצמה גרעינית. בכך נמנע, לדעת פקין, יתרון אסטרטגי מהמדינות הנחשלות ותונצח שליטתן של המעצמות הגרעיניות בעולם.

בכל מקרה תעריך סין, כי פיתוח העוצמה הגרעינית על-ידי הודו מכוון בראש ובראשונה נגדה ולפיכך תיאלץ להיערך כה, שישמר בידיה היתרון שנוצר בעקבות פער עשר השנים בינה לבין הודו.

גם יפאן ראתה חובה לעצמה להגיב על הניסוי ההודי בשליה נחרצת. אולם, בכך לא ראתה יפאן די, בגלל ההדים שעורר הפיצוץ ביפאן — המדינה שחשה על בשרה את מוראותיה של הפצצה האטומית.

ההגבלות הצבאיות, שהטילו עליה בעלות-הברית בתום מלחמת-העולם השניה, אוסרות עליה את פיתוחו והחזקתו של נשק גרעיני. עד כה הסתפקה יפאן ב„מטריה הגרעינית“ האמריקנית במסגרת חוזה ההגנה ההדדית, שנחתם בין שתי המדינות ב-1952. אולם, ההתפתחויות בזירה האסיאתית בפרט, ובזירה העולמית בכלל, חייבו את יפאן להערכה מחודשת של עמדתה השוללת פיתוחה של עוצמה גרעינית עצמאית.

יפאן הפכה למעצמה כלכלית, הנשענת על מקורות חומרי-גלם ודלק מחוץ לתחומיה. מצב זה מחייב אותה לפעול להבטחת זרימה קבועה ובלתי-מופרעת של גורמי ייצור אלה אליה. שכנותיה במערב — ברית-המועצות וסין — מציבות בפני ההנהגה ביפאן אתגר משמעותי בסוגיית פיתוחו של נשק גרעיני. אולם, מעבר לכך, לנוכח מדיניות ההפשרה הבינ-גושית וההינתקות הצבאית האמריקנית הנמשכת והולכת מהמזרח הרחוק, חייבת יפאן לשקול כל רגע מחדש את עמדתה כדי שלא תמצא עצמה לפתע תלויה לחלוטין במדיניותה של ארצות-הברית, או — במקרה הגרוע יותר — ללא הגנה גרעינית של ממש. נראה עתה, כי הניסוי הגרעיני ההודי יחזק את הקולות ביפאן הקוראים לנקיטת מדיניות ריאליסטית, שתדחה מועקות היסטוריות, ותהיה מיועדת להבטיח אינטרסים יפאניים בזירה העולמית על-ידי פיתוח מערכות-נשק גרעיניות עצמאיות.

רבה, בגלל השוני הרב בין המדינות בנקודת-ההתחלה של התהליך וקביעת המטרות והיקף הפיתוח המתוכנן. הודו הצליחה, לפחות מבחינה זו, להגיע לניסוי הגרעיני הראשון במחיר נמוך יחסית, הן עקב התשתית הגרעינית שעמדה לרשותה והן לאור השימוש שעשתה בפלוטוניום.

השיקולים המדיניים לפיתוח מערכות-נשק גרעיניות נחלקים לשיקולים של מדיניות-פנים ולשיקולים של קשרי-החוץ. הודו מהווה דוגמה טובה למדינה, שבה היוו שיקולי מדיניות-הפנים, כפי שתואר לעיל, מרכיב חשוב בשיקולים של המערכת הפוליטית. מבחינה זו בולטת הגישה המעדיפה פיתוח מערכת-נשק יקרה אך ראוותנית, גם אם זו באה במקומן של משימות לאומיות במישור הסוציאלי, שמטבען אינן בולטות באותה מידה, בעיקר ב"ארצות מתפתחות". משטרים חלשים, שבהם ישנה חשיבות לכאריזמה אישית של אנשי הצמרת, עשויים, לכן, להעדיף את הרחבת בסיס הפופולאריות שלהם דווקא באמצעות פרויקטים מסוג זה.

מכלול מדיניות-החוץ מורכב, במידה רבה, ממערכת שיקולים השונה במידה רבה בכל מקרה לגופו. מידת תלותה של מדינה בסיוע חיצוני — כלכלי ומדיני — עלולה להוות גורם חשוב בפני עצמו. גורמים נוספים של יחסי כוחות קונקרטיים או כלליים, בטווח המיידי או בטווח ארוך, מהווים, כפי שהומחש במקרה של הודו, מרכיב העשוי לעצב יותר מכל את ההכרעה בתחום זה.

במערכת הבינלאומית הנוכחית, שבה עלולות מעצמות-העל למצוא עצמן במצב, מדיני או צבאי, המונע מהן להפעיל את מלוא עוצמתן בהתמודדויות מקומיות (בדומה למצבה של ארצות-הברית בפרשת ויאט-נאם) גדל, כידוע, כושרן של מדינות קטנות להשפיע במידה מכריעה על ההתפתחויות בזירות המקומיות.

כך ניצלה הודו את הגיטרול ההדדי של המעצמות כדי להשיג ניצחון מכריע על פאקיסטאן במלחמת 1971. מצב זה מעלה את הסבירות והסיכון הנובעים ממסקנה אפשרית של מדינות רבות, שיש להן צורך להגיע ליכולת הכרעה מהירה על-ידי פיתוח של אופציה גרעינית, בעיקר בעלת יכולת תפעול טקטית, לשם השגת יתרונות צבאיים ומדיניים מהירים. הסיכון הנובע מהתפתחות אפשרית כזו לשלום העולם ברור. אולם, תהליך כזה אינו חייב בהכרח להתפתח לאור קיומם של גורמים שונים, הממתנים מגמות קיצוניות אפשריות כאלו.

סיכום

הניסוי הגרעיני ההודי הראשון פער מחדש פצעים, שנראה היה כאילו כבר הגלידו עם הזמן. המערכת הבינלאומית תצטרך להיערך עתה לקראת אפשרות התרחבותו של המועדון האטומי והופעת מוקדי עוצמה גרעינית במדינות בינוניות. בנוף זה, יהיה צורך לפתח שיטות פיקוח חדשות ויעילות לפיקוח על המחקר הגרעיני ולריסון אינטרסים לאומיים צרים העלולים לסכן את האנושות בטווח הארוך.

התהליך הבלתי-רצוי. אולם, כניסתה של סין ב-1964 למועדון הגרעיני עוררה חשש מחודש מפני נפילתו של הנשק הגרעיני לידיים בלתי-אחריות. סין נחשבה באותה תקופה למדינה מהפכנית, קיצונית בעמדותיה המדיניות ובתור שכזו, כמי שנמצאת מחוץ למערכת ההבנה הבינלאומית בנושא הגרעיני, אולם, עשר השנים שעברו מאז, הבהירו לכל, בנוסף להצהרות סיניות מרגיעות, כי על אף הסיכון הפוטנציאלי, אין סין נוטה לעשות שימוש בלתי-אחראי בכושרה הגרעיני.

הניסוי הגרעיני ההודי חשף את חולשתה של האמנה הקיימת למניעת הפצתו של הנשק הגרעיני, בכך שהוכיח, כי מדינה שברשותה כורים גרעיניים לצורכי שלום עושה שימוש בתוצר לוואי של כורים אלה — הפלוטוניום — לביצוע פיצוץ גרעיני עצמאי. לפיכך, יתקברו המעצמות למסקנה בדבר הצורך לגבש במהירות נוסחה חדשה, מוסכמת על הכל — כולל סין וצרפת — למנוע מירון מחודש בקרב מדינות נוספות כדי להיכנס למועדון הגרעיני.

הודו תנצל ללא ספק את מעמדה המשופר בזירה המעצמתית. מניויתיה של הודו כמעצמה-עולה באסיה יעלו הן בעיני ארצות-הברית והן בעיני ברית-המועצות, כמי שעשויה לשמש מנוף לביסוס ההשפעה בזירה האסיאנית. בהיותה מודעת לתהליך צפוי זה תנצל הודו את מעמדה לשם הרחבת ההשקעות, ובראשן ההשקעות הכלכליות האמריקניות בתחומה. בכך תשאף לרכך במקצת את המשמעות השלילית, שיש למדיניות הגרעינית על הכלכלה ההודית. אך מעבר לכך, תשאף הודו לתת יתר-תוקף לעמדותיה המדיניות בשאלות האיזור.

בהקשר זה בולטת סוגיית האוקינוס ההודי, שבו חלה החרפה בהתמודדות המעצמתית על הנוכחות והשליטה הימית. התמודדות זו, שהתפתחה במהלך מלחמת יום-הכיפורים — בעיקר על רקע סגירת מצרי באב-אל-מנדב על-ידי המצרים וההיעדר-כוח המעצמתית לקראת פתיחתה הצפויה של תעלת-סואץ — נתקבלה בתגובות זועמות על-ידי המדינות השוכנות לחופי האוקינוס באסיה ובאפריקה. קולה של הודו, שקרא להפסקת מירון ההתעצמות וההתמודדות המעצמתית שם, כמעט ולא נשמע. נראה, כי עתה יימצא לתביעותיה אלה הד חזק יותר, ובכך תיתן ביטוי למעמדה המדיני המשתפר.

נושא להכרעה לאומית

ניתוח צעדיה של הודו מעלה כמה הרהורים על מקומן של מדינות קטנות במערכת היחסים הבינלאומית. האתגר, הנראה עתה אפשרי יותר מבעבר, של בחירה באופציה של פיתוח נשק גרעיני, מהווה במדינות רבות נושא להכרעה לאומית. הכרעות כאלו נתונות מעצם טבען בידי פוליטיקאים, המשלבים במערכות שיקוליהם הכלכליים, הצבאיים והמדיניים גם שיקולים ערכיים של יוקרה, חיזוק שלטונם, העלאת מוראל האוכלוסייה ועוד.

באשר לשיקולים הכספיים, גובעת הבעיה מן הצורך לקבוע את עדיפותן של המטרות הלאומיות ולהקצות בהתאם לכך את המשאבים המוגבלים. ההערכות המקובלות לגבי ההשקעה הנדרשת לפיתוח מערכות נשק גרעיני, שונות זו מזו במידה